

DOI: <https://doi.org/10.28925/1609-8595.2024.1.9>

УДК: 378.011.33:[37.016:334.722]:005.336.4(4)

Олена Тадеуш

<https://orcid.org/0000-0002-6373-4891>

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри освітології та психолого-педагогічних наук,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка,
бульвар І. Шамо, 18/2, 02000 Київ, Україна,
o.tadeush@kubg.edu.ua

ІДЕЇ ПІДПРИЄМНИЦТВА В ЗМІСТІ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

У статті проаналізовано досвід становлення та реалізації ідей підприємництва в змісті освітніх програм підготовки фахівців у країнах Європейського Союзу (Австрії, Фінляндії, Франції, Швеції, Іспанії, Хорватії, Італії, Латвії) на загальноєвропейському, національному та інституціональному рівнях. Загальноєвропейський рівень охарактеризовано спрямованістю освітньої політики ЄС стосовно навчання підприємству в закладах освіти та нормативно-регламентованою сукупністю послідовно здійснюваних ініціатив і дій щодо розроблення рекомендаційних документів, що регулюють створення загальноєвропейської структури забезпечення та координації цілей і результатів навчання підприємству на рівні ЄС. Національний рівень окреслено низкою стратегій, планів, дій, законодавчих актів, розроблених державними органами для адаптації процесу навчання підприємству в конкретній країні і передбачає проектування стратегічно-цільових орієнтирів та проведення організаційних заходів, що активізують мотивацію громадян країни до самореалізації в підприємницькому векторі професійної діяльності. Інституціональний рівень охарактеризовано інтегрованістю екстраверсифікаційного та інтроверсифікаційного напрямів навчання підприємству в закладах вищої освіти країн ЄС, що корелюють визначення стратегічних та організаційно-педагогічних рішень та дій у закладах вищої освіти щодо реалізації ідей підприємництва в змісті освітніх програм підготовки фахівців різних галузей шляхом продуктивного партнерства між державою, провайдерами освіти та бізнес-установами.

Виокремлено основні проблеми реалізації ідей підприємництва в змісті освітніх програм підготовки фахівців у країнах ЄС: відсутність концептуально-методологічних засад формування підприємницької компетентності фахівців різних галузей; невмотивованість викладачів щодо реалізації ідей підприємництва в навчальні курси на засадах міждисциплінарного підходу; недофінансованість інноваційних лабораторій у закладах вищої освіти країн-членів ЄС; нерегульованість механізмів партнерських взаємовідносин між провайдерами освіти, бізнес-установами та іншими зацікавленими сторонами на міжнародному рівні.

Ключові слова: європейський досвід, партнерство, підготовка фахівців, підприємство, підприємницька компетентність.

ВСТУП

У стратегічному документі Європейської комісії «Європейський план навичок для стійкої конкурентоспроможності, соціальної справедливості та стійкості» (2020) наголошено, що освіта є рушійною силою конкурентоспроможності та інноваційності Європи. Кожен європеєць має право на якісну професійну підготовку та навчання протягом усього життя, щоб набувати та підтримувати навички, які дозволяють повною мірою брати участь у житті суспільства та успішно адаптуватися до змін на ринку праці (European Skills Agenda for sustainable competitiveness, social fairness and resilience, 2020).

Побудова більш сталої, стійкої та справедливої Європи для наступного покоління передбачала розробку амбітного програмного документа «Європейський освітній простір до 2025 року» (Європейська комісія, 2020), в якому акцентовано: «...щоб досягти успіху та навчатись протягом всього життя, усі європейці повинні мати доступ до привабливих інноваційних освітніх програм професійної підготовки в закладах освіти, що відповідають попиту громадян в Європі, зорієнтовані на формування культури навчання впродовж життя, спроектовані на засадах партнерської взаємодії освіти з бізнесом та є актуальними для роботодавців» (European Education Area by 2025, 2020, p. 6).

Визначивши стратегічні орієнтири європейського освітнього простору до 2025 р., Європейська комісія запропонувала нові ініціативи, зокрема, залучити більше інвестицій в освіту та налагодити продуктивну співпрацю держав-членів задля забезпечення запитів усіх європейців будь-якого віку шляхом створення інноваційних та модернізації наявних освітніх програм у закладах вищої освіти ЄС (European Education Area by 2025, 2020, p. 7).

Європейським парламентом та Радою Європи було окреслено шляхи модернізації освітніх програм професійної підготовки фахівців у закладах освіти ЄС, які відображено в таких європейських нормативних документах, як: Рекомендації Європейського парламенту та Ради Європи щодо ключових компетентностей навчання впродовж життя (Recommendation of the European Parliament and of the council, 2006, 2018); Рамка цифрової компетентності для громадян: DigComp (Digital competences – Self-assessmentgrid, 2020); Рамка підприємницької компетентності: EntreComp (EntreComp: Framework of Entrepreneurial Competence, 2016); Європейська структурна рамка для особистісних, соціальних і ключових компетентностей, пов'язаних із навчанням (LifeComp, 2018; GreenComp, 2022); Європейська еталонна система компетентностей для сталого розвитку (European reference framework for sustainability competences, 2022); Рамка підприємницької компетентності (EntreComp: at work, 2020) тощо.

В Європейській програмі навичок для стійкої конкурентоспроможності, соціальної справедливості та стійкості (2020) (European Skills Agenda for sustainable competitiveness, social fairness and resilience, 2020) було акцентовано на важливості розвитку, зокрема, підприємницьких навичок. Адже підприємницька діяльність є різновекторною і може інтегруватися в різні галузі та у всі типи організацій, а підприємництво – це насамперед спосіб мислення, що виявляється через вмотивованість людини та її спроможність самостійно або в умовах організації визначати можливості і реалізувати ідеї, щоб створювати нову цінність чи досягти економічного успіху (Green Paper «Entrepreneurship in Europe», 2003, p. 5).

У Європейській програмі навичок до 2020 р. (European Skills Agenda, 2020), Рекомендаціях Ради Європи щодо професійної освіти та навчання, програмі Осло «Освіта в Європі» (Oslo Agenda for Entrepreneurship Education in Europe, 2006); Акті про малий бізнес для Європи (Small Business Act for Europe, 2008), нормативному документі «Towards» (2010), Плані дій «Підприємництво–2020» («Entrepreneurship–2020», 2013); Оснабрюкській декларації про Європейське співробітництво у сфері професійної освіти та навчання (Osnabrück Declaration on VET, 2020) наголошено на важливості формування підприємницької компетентності в закладах освіти.

На базі Оснабрюкської декларації (Osnabrück Declaration on VET, 2020) Радою Європи було розроблено Рекомендації Ради Європи щодо професійної освіти та навчання (Council of the European Union, 2020) та окреслено актуальність введення підприємницького складника в систему професійної освіти.

Вищевказані рекомендації, Рамки та нормативні акти, запропоновані Європейським парламентом і Радою Європи, визначають рівень розуміння ключових компетентностей і підприємницької компетентності зокрема, а також служать орієнтирами для проведення сучасних наукових досліджень у різних освітніх контекстах в Європі.

Процес становлення та реалізації ідей підприємництва в змісті освітніх програм підготовки фахівців у країнах Європейського Союзу досліджено сучасними європейськими науковцями в напрямках:

- проектування та обґрунтування стратегічних орієнтирів освітньої політики ЄС щодо навчання підприємництву в закладах освіти: європеїзація освітньої політики та способи її координації (N. Alexiadou, 2007; J. Garritzmann, L. Röth, H. Kleider, 2021); розроблення загальноєвропейської стратегії навчання підприємництву (G. Hägg, J. Gabrielsson, 2020); вивчення рамок компетентностей як інструменту концептуалізації системного процесу формування підприємницької компетентності (M. Vacigalupo, 2022; U. Lilleväli, M. Täks); реалізація ініціатив ЄС, спрямованих на формування підприємницької компетентності в закладах освіти країн-членів ЄС (N. Alexiadou, 2007; I. Komarkova et al, 2015; S. Starck, 2017);
- модернізації освітніх програм професійної підготовки фахівців в закладах освіти країн ЄС (B. Bird, C. Leitch, G. Solomon, W. Gartner, H. Neck, A. Gibb, 2008): пошук інноваційних підходів навчанню підприємництву (C. Brush, 2014; D. Higgins, K. Smith, M. Mirza, 2013), зокрема у вищій школі (M. Hoppe, M. Westerberg, E. Leffler, 2017); проектування цілей освітніх програм підготовки фахівців, зорієнтованих на формування підприємницької компетентності в закладах вищої освіти (U. Hytti, C. O'Gorman); розроблення інноваційних методів та прийомів формування підприємницької компетентності (P. Balan; A. Maritz, M. McKinlay, 2018; E. Noque, 2016); особливості формування підприємницької компетентності шляхом створення інноваційних просторів навчання (J. Augeri, M. Vacigalupo, S. Kajita); дослідження проблем діагностики підприємницької компетентності здобувачів освіти (L. K. J. Vaartman et al., 2007).

Вивчення європейського досвіду країн ЄС є надзвичайно важливим для України, особливо таких країн, як Австрія, Фінляндія, Франція, Швеція, Іспанія, Хорватія, Італія, Латвія, оскільки саме в цих країнах розвиток підприємливості громадян визначено стратегічним завданням як на державному, так і на інституціональному рівнях і сфокусовано на розвиток талантів та креативності; виховання почуття впевненості; формування позитивного ставлення до підприємницької діяльності з позицій можливості продукування інновацій задля створення економічних, культурних і суспільних цінностей та розширення перспектив професійної самореалізації, шляхом засвоєння нових ролей тощо. Крім того, вагоме значення має напрацювання законодавчо-нормативного та організаційно-змістового забезпечення процесу формування підприємницької компетентності в закладах освіти як на загальноєвропейському, національному, так і інституціональному рівнях країн-членів ЄС. Не менш важливою є сформована система партнерської взаємодії між державою, провайдерами освіти та бізнес-установами, що значно підсилює ефективність формування підприємницької компетентності в процесі підготовки фахівців різних галузей у закладах вищої освіти вищезазначених країн.

Різноманітність освітніх програм підготовки фахівців різних галузей є значним надбанням країн Австрії, Фінляндії, Франції, Швеції, Іспанії, Хорватії, Італії, Латвії і створює підґрунтя для формування таких актуальних знань, умінь, навичок, компетентностей та цінностей, які б були універсальними для всіх країн ЄС. Саме тому вивчення та аналіз європейського досвіду щодо становлення та реалізації ідей

підприємництва в змісті освітніх програм підготовки фахівців у вищевказаних країнах спрямоване на вивчення та аналіз європейських нормативів, що регламентують формування підприємницької компетентності в закладах освіти країн ЄС; виявлення головних чинників, що зумовлюють спільність та розбіжність трактувань підприємницької компетентності в країнах-членах ЄС та їх відповідність нормативним документам загальноєвропейського рівня; дослідження процесу реалізації ідей підприємництва в змісті освітніх програм на загальноєвропейському, національному та інституціональному рівнях країн ЄС; вивчення та аналіз стратегічно-регулятивного та організаційно-змістового забезпечення навчання підприємництву в закладах освіти країн ЄС; дослідження зовнішнього і внутрішнього напрямів навчання підприємництву в країнах ЄС; виокремлення проблем реалізації ідей підприємництва в змісті освітніх програм підготовки фахівців у країнах ЄС.

Імплементация європейського досвіду реалізації ідей підприємництва в змісті освітніх програм підготовки фахівців різних галузей забезпечить можливість модернізації освітніх програм професійної підготовки в Україні шляхом налагодження партнерської взаємодії між державою, закладами освіти та бізнесом; сприятиме інтеграції вітчизняної освіти до загальноєвропейського та світового освітнього простору.

Мета статті – проаналізувати досвід становлення та реалізації ідей підприємництва в змісті освітніх програм підготовки фахівців на матеріалах нормативно-законодавчого та організаційного забезпечення країн Європейського Союзу (Австрії, Фінляндії, Франції, Швеції, Іспанії, Хорватії, Італії, Латвії).

МЕТОДОЛОГІЯ

Для досягнення мети дослідження використано *комплекс методів компаративного дослідження* із використанням широкого кола автентичної джерельної бази: *порівняльно-правовий метод* (дослідження загальноєвропейських та національних ознак державно-правових явищ в країнах ЄС щодо становлення та реалізації ідей підприємництва в процесі підготовки фахівців і встановлення закономірностей їх розвитку); *порівняльно-зіставний* (виявлення спільних та відмінних тлумачень підприємницької компетентності в країнах ЄС та їх відповідність нормативним документам ЄС); *метод компаративного аналізу* (дослідження процесу реалізації ідей підприємництва в змісті освітніх програм на загальноєвропейському, національному та інституціональному рівнях країн ЄС); *структурно-функціональний* (дослідження стратегічно-регулятивного та організаційно-змістового забезпечення навчання підприємництву в країнах ЄС; визначення інтроверсифікаційного та екстраверсифікаційного напрямів навчання підприємництву у закладах вищої освіти країн ЄС); *узагальнення експериментальних даних з метою підвищення обґрунтованості висновків; прогностичний метод*.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Загальноєвропейський рівень становлення та реалізації ідей підприємництва в професійній підготовці фахівців в країнах Європейського Союзу характеризується поступовим розвитком євроінтеграційного процесу, який визначив відповідний напрям політики ЄС щодо навчання підприємництву в закладах освіти та нормативно-регламентованою сукупністю послідовно здійснюваних ініціатив та дій щодо розроблення рекомендаційних документів, що презентують тлумачення підприємницької компетентності та регулюють створення загальноєвропейської

структури забезпечення та координації з визначенням широких цілей і бажаних результатів навчання підприємництву на рівні ЄС.

Презентуючи підприємницьку компетентність як ключову (Рамка «Про ключові компетентності для навчання впродовж життя», 2006), Європейський парламент та Рада Європи окреслили зміст підприємницької компетентності як здатності обробляти та використовувати знання та інформацію широкого діапазону, що сприятиме формуванню активної громадянської позиції та особистісному/професійному зростанню, що визначило відповідний напрям політики ЄС щодо навчання підприємництву в закладах освіти країн Європейського Союзу (EU key competences framework, 2006).

Європейською комісією наголошено, що розвиток підприємництва в Європі є стратегічно важливим, оскільки це сприяє створенню робочих місць, забезпечує економічне зростання та конкурентоспроможність громадян (Green Paper «Entrepreneurship in Europe», 2003, p. 5).

Подальша еволюція стратегічних орієнтирів навчання підприємництву була задекларована в програмі Осло «Освіта в Європі» (Oslo Agenda for Entrepreneurship Education in Europe, 2006), у якій визначено чіткий план дій підтримки закладів освіти, що реалізують ідеї підприємництва в змісті освітніх програм підготовки фахівців: політична підтримка на найвищому рівні; інтеграція, моніторинг та діагностика прогресу держав-членів ЄС щодо ефективності формування підприємницької компетентності із застосуванням конкретних індикаторів вимірювання; створення загальноєвропейської структури та забезпечення координації на рівні ЄС з визначенням цілей і результатів навчання підприємництву; запуск національних стратегій навчання підприємництву з чітким визначенням цілей всіх етапів навчання та активного залучення всіх відповідних учасників (державні та приватні); визначення конкретних дій щодо включення підприємницького складника в зміст освітніх програм підготовки фахівців різних рівнів освіти; створення груп координаторів як на європейському, так і на національному рівнях та інших зацікавлених сторін, залучених до навчання підприємництву (державні адміністрації, підприємства, заклади освіти, випускники тощо); сприяння розвитку підприємницької компетентності на регіональному рівні за допомогою узгодженої програми спільно з місцевими зацікавленими сторонами; заохочення академічної мобільності викладачів (між країнами та між різними закладами, зокрема в приватний сектор); залучення провідних фахівців галузі в процес викладання (практиків, підприємців, випускників); підтримка в побудові підприємницької кар'єри під час навчання в університеті тощо (Oslo Agenda for Entrepreneurship Education in Europe, European Commission, 2006, p. 1–4).

Важливість розвитку підприємливості в процесі підготовки фахівців шляхом налагодження партнерства освіти та бізнесу було окреслено в Акті про малий бізнес для Європи (Small Business Act for Europe, 2008), що характеризує комплексну стратегію навчання підприємництву.

Спрямованість політики Європейського Союзу на реалізацію ідей підприємництва в змісті освітніх програм підготовки фахівців було відображено в документі «Towards» (2010), де було презентовано модель прогресу, яка відображала стратегічні напрями збільшення партнерських співпраць, що визначило системний підхід до формування підприємницької компетентності в процесі підготовки фахівців в ЄС (Європейська комісія, 2010).

З метою підтримки держав-членів Європейська комісія (2012) у співпраці з Організацією економічного співробітництва та розвитку (OECD) презентували діагностичний інструментарій визначення стану сформованості підприємницької компетентності, що є орієнтиром для інституцій, які навчатимуть підприємництву на

всіх рівнях освіти. Також було представлено План дій «Підприємництво – 2020» («Entrepreneurship – 2020», 2013), що передбачав інтегрований підхід до формування підприємницької компетентності шляхом створення сприятливого для підприємців середовища і усунення перешкод для розвитку культури підприємництва (Європейська Комісія, 2013a). Невдовзі, було презентовано видання «Навчання підприємництву: посібник для педагогів» («Entrepreneurship education: a guide for educators», 2013), де було визначено компетентності викладачів, що навчатимуть підприємництву та охарактеризовано функціональні ролі зацікавлених сторін (Європейська комісія, 2013).

На пріоритетності розвитку ключових компетентностей, включно з підприємницькою компетентністю було акцентовано у Ризьких звітах (Council of the European Union, 2015), в Рекомендаціях Ради Європи щодо ключових компетентностей для навчання впродовж життя (2018 р.) та в оновленій Рамці 2006 р. (EU key competences framework, 2018), в якій уточнено трактування підприємницької компетентності для його інтеграції в освітні програми підготовки фахівців на рівні країн ЄС (Council of the European Union, 2018).

Важливість модернізації змістово-цільових та компетентісно-функціональних векторів освітньо-професійних програм у ракурсі формування підприємницької компетентності як цільової характеристики підготовки фахівців акцентовано в Європейській програмі навичок до 2020 року (European Skills Agenda, 2020), Рекомендаціях Ради Європи щодо професійної освіти та навчання (Council of the European Union, 2020a) та Оснабрюкській декларації (Osnabrück Declaration on VET, 2020). У вищезазначених нормативних документах наголошено, що модернізація професійної підготовки фахівців в ЄС можлива шляхом налагодження продуктивного гнучкого партнерства держави, закладів освіти та бізнес-установ, що підвищить якість навчання та сприятиме набуттю досвіду успішних підприємницьких дій.

Таким чином, ринкова трансформація економіки Європи в сучасних умовах визначила нові підходи до професіоналізації нового покоління фахівців, які були б здатні відшукати свій шлях до успіху, вирізнялися амбіційністю, підприємливістю, здатністю виявляти нові можливості та продукувати оригінальні рішення, шукати нові можливості для покращення власної якості життя та якості життя інших; здатністю керувати процесом «від створення ідеї до реалізації»; здатністю аналізувати власні помилки як можливості для зростання, зберігаючи спокій і відкритість в умовах непередбачуваних змін тощо.

Вищевказана законодавча база Європейського Союзу відображає еволюцію політики ЄС за останні чверть століття щодо проектування ефективних стратегій навчання підприємництву в закладах освіти країн ЄС шляхом впровадження пріоритетних законодавчо-нормативних документів: Рекомендацій щодо ключових компетентностей для навчання впродовж життя (Recommendation on key competences for lifelong learning, 2018); Європейської рамки цифрових компетентностей для громадян: DigComp 2.0 (2013); Рамки підприємницької компетентності EntreComp (2016); Європейської структурної рамки для особистісних, соціальних і ключових компетентностей, пов'язаних із навчанням LifeComp (2020); Європейської рамки компетентностей для сталого розвитку GreenComp (2022) тощо.

Загальноєвропейський рівень розуміння ключових компетентностей і підприємницької компетентності зокрема слугує орієнтиром проведення подальших наукових досліджень в Європі, стандартизації викладання, а також презентує діагностичний інструментарій визначення стану сформованості ключових компетентностей, забезпечуючи послідовний перехід інтеграції в системи освіти в країнах-членах ЄС, які держави-члени ЄС мають можливість адаптувати та впроваджувати відповідно до унікальних обставин і вимог.

Національний рівень навчання підприємництву в країнах ЄС (Австрія, Хорватія, Фінляндія, Італія, Латвія, Іспанія, Швеція, Франція) базується на засадах загальноєвропейської освітньої політики і включає низку стратегій, планів дій та законодавчі акти, розроблені державними органами для адаптації цього процесу в кожній конкретній країні (стратегічно-регулятивне забезпечення формування підприємницької компетентності).

Модель «зверху вниз» передбачає каскадний вплив Європейської політики на національні та регіональні політики і часто не враховує складність політики в багаторівневих системах. Але це не означає, що країни-члени Європейського Союзу є пасивними щодо європейської політики – їм притаманний процес вибіркового прийняття політичних заходів, які відповідають конкретним цілям та адаптації різних аспектів політик, які часто суперечать іншим державам-членам, і можливим є відхилення тих елементів політики, які не відповідають національним пріоритетам або часовим рамкам (Alexiadou, 2007; Starck, 2017).

Зазвичай, країни ЄС (Австрія, Фінляндія, Франція, Швеція, Іспанія, Хорватія, Італія, Латвія) послуговуються використанням трактувань підприємницької компетентності, що пропонуються в Рамці підприємницької компетентності EntreComp (EntreComp: Framework of Entrepreneurial Competence, 2016), Рекомендаціях Європейського парламенту та Ради Європи Довідковій Рамці ключових компетентностей для навчання впродовж життя (Recommendation of the European Parliament and of the council, 2006, 2018) та Рамці підприємницької компетентності (EntreComp: at work, 2020) (структуровано в Табл. 1).

Таблиця 1

Трактування підприємницької компетентності у європейських Рамках

Європейська довідкова рамка ключових компетентностей для навчання впродовж життя (2006 р., 2018 р.) (EU key competences framework, 2006, 2018)	<p>2006 р. Ініціативність і підприємливість – здатність людини перетворювати ідеї на дії, що виявляється як креативність, інновації, ризик, здатність планувати та керувати проектами з метою досягнення цілі, шляхом усвідомлення контексту своєї роботи та готовності використовувати можливості. Є основою для інших навичок і знань, необхідних для здійснення соціальної чи комерційної діяльності, сприяє усвідомленню етичних цінностей і забезпечує добробут.</p> <p>2018 р. Підприємницька компетентність – здатність діяти, можливість генерувати ідеї та перетворювати їх на цінності для інших. Базується на творчості, критичному мисленні та вирішенні проблем, ініціативності і наполегливості та готовності працювати спільно, планувати і керувати проектами, які мають культурну, соціальну чи фінансову цінність.</p>
Рамка підприємницької компетентності EntreComp: Framework of Entrepreneurial Competence, 2016.	2016 р. Підприємництво – діяльність на основі можливостей та ідей, здатність перетворювати їх на цінності (фінансові, культурні, соціальні) для інших.
Європейська рамка підприємницької компетентності для просування та участі в	2020 р. Підприємницька компетентність – здатність особистості втілювати ідеї у сферу економічного життя; інтегрована якість, що базується на креативності, творчості, інноваційності, здатності до ризику, а також

діяльності на ринку праці чи супроводу підприємницької діяльності. EntreComp: at work, 2020	спроможності планувати і організувати підприємницьку діяльність
--	---

Складено автором самостійно

В Австрії, Фінляндії, Швеції, Іспанії, Хорватії, Італії, Латвії (окрім Франції) використовують трактування підприємницької компетентності відповідно до вищезазначених нормативних документів ЄС. Щоб це підтвердити, проаналізуємо та співставимо тлумачення підприємницької компетентності в країнах ЄС і визначимо їх відповідність нормативним документам (Табл. 2).

Таблиця 2

Уніфікація розмаїття тлумачень підприємницької компетентності в країнах ЄС

(Австрія, Хорватія, Фінляндія, Італія, Латвія, Іспанія, Швеція, Франція)

Країна ЄС	Зміст підприємницької компетентності	Нормативні документи
Австрія	Здатність проявляти ініціативу, думати і самостійно діяти як підприємець, найманий працівник і як споживач; діяти активно та відповідально, розвивати економіку та діяти на користь суспільства (<i>Austria. Federal Ministry for Digital and Economic Affairs (BMDW), 2020</i>).	Рамка підприємницької компетентності: EntreComp (2016) (EntreComp: Framework of Entrepreneurial Competence, 2016).
Хорватія	Одна з ключових компетентностей протягом усього життя, яка потрібна кожному громадянину держави для формування (само)працевлаштування та забезпечення особистісного саморозвитку в суспільстві знань (<i>Croatia. Ministry of Science and Education, 2019</i>)	Європейська довідкова рамка ключових компетентностей для навчання впродовж життя (2006 р., 2018 р.) (EU key competences framework, 2016, 2018)
Фінляндія	Здатність вбачати та використовувати можливості; здатність перетворювати ідеї в реальні здобутки, створюючи економічну, культурну, соціальну чи суспільну цінність» (<i>Finland. Ministry of Education and Culture, 2017</i>).	Європейська довідкова рамка ключових компетентностей для навчання впродовж життя (2006 р., 2018 р.) (EU key competences framework, 2016, 2018)
Італія	Здатність перетворювати ідеї на дії; здатність до	Рамка

	створення інновацій та готовність ризикувати; готовність планувати та керувати проектами; здатність до використання можливостей, які можуть призвести до створення або внеску в соціальну чи комерційну діяльність; готовність реалізовувати підприємницьку автономну діяльність (<i>Italy. Ministry of Education, University and Research, 2018</i>).	підприємницької компетентності: EntreComp (2016) (EntreComp: Framework of Entrepreneurial Competence, 2016).
Латвія	Здатність виявляти нові можливості та пропонувати різні, оригінальні рішення, шукати можливості для покращення власної якості життя та якості життя інших; здатність керувати процесом від створення ідеї до реалізації; аналізувати власні помилки як можливості для зростання, зберігаючи спокій і відкритість в нетипових ситуаціях (<i>Latvia. Cabinet of Ministers, 2019</i>)	Європейська довідкова рамка ключових компетентностей для навчання впродовж життя (2006 р., 2018 р.) (EU key competences framework, 2016, 2018)
Іспанія	Здатність діяти відповідно до можливостей та ідей, які відображають соціальні, культурні чи економічні цінності для інших людей; здатність аналізувати потреби та можливості, оцінювати свої сильні та слабкі сторони, генерувати інноваційні ідеї та цінні рішення через планування та управління проектами (<i>Spain. Ministry of the Presidency, Relations with the Cortes and Democratic Memory, 2020</i>)	Європейська довідкова рамка ключових компетентностей для навчання впродовж життя (2006 р., 2018 р.) (EU key competences framework, 2016, 2018)
Швеція	Здатність інноваційно мислити, креативність, допитливість і впевненість; готовність втілити ідеї в життя і вирішувати проблеми; здатність проявляти ініціативу та відповідальність; готовність працювати як самостійно, так і в команді (<i>Skolverket, 2022</i>).	Рамка підприємницької компетентності: EntreComp (2016) (EntreComp: Framework of Entrepreneurial Competence, 2016).
Франція	Формування підприємницької компетентності і підприємницького мислення є показником розвитку професійної компетентності, що виявляється як здатність: проявляти ініціативу, діяти автономно, ефективно керувати командами, готовність до підприємницької діяльності (<i>France. Ministry of National Education, Youth and Sports, 2022</i>)	Компетентності Франції, 2022 France compétences (2022).

Складено автором самостійно

Таким чином, національні нормативно-законодавчі документи країн ЄС, посилаючись на європейські Рамки, не завжди відображають ключовий зміст

підприємницької компетентності, але загалом в країнах ЄС (Іспанія, Хорватія, Італія, Латвія, Австрія, Фінляндія та інші) підприємництво на рівні держави асоціюється з можливостями, цінністю та створенням бізнесу.

Організаційно-змістове забезпечення навчання підприємництва в країнах-членах ЄС (Австрія, Хорватія, Фінляндія, Італія, Латвія, Іспанія, Швеція, Франція) передбачає:

а) чітке визначення стратегічно-цільових орієнтирів щодо проведення організаційних заходів, що активізують мотивацію здобувачів освіти до самореалізації в підприємницькому просторі;

б) розроблення державних освітніх програм підготовки фахівців, в яких закладено формування підприємницької компетентності під час навчання здобувачів освіти в різних формах і форматах (наприклад, обов'язковий, спеціальний модуль або міжпредметна компетентність);

в) створення інноваційного навчального середовища: віртуального, лабораторного, навчання на підприємстві тощо;

г) залучення зацікавлених сторін: організації та особи, які активно беруть участь у реалізації ідей підприємництва в процесі підготовки фахівців різних галузей;

д) підтримку та супровід провайдером освіти або партнерами випускників у створенні власного бізнесу, у тому числі консультування та надання індивідуальних рекомендацій (Regele and Neck, 2012).

Розглянемо та проаналізуємо державні освітні програми навчання підприємництва на прикладі країн-членів ЄС.

У *Латвії* популяризується цифрове та стале підприємництво, що зорієнтоване на розвиток комплексних екологічних навичок завдяки підсиленню професійної досконалості шляхом енергозбереження, використання відновлюваної енергії, захисту навколишнього середовища та клімату через інноваційні технології (Проект «3LoE» – це проєкт «Erasmus+»). Підприємницька компетентність трактується як важлива ключова компетентність для всього населення і чітко узгоджена з більш широким її визначенням на державному рівні. У рамках проєкту «Ініціативи та підприємництво» («Initiatives and entrepreneurship», 2022) у Латвії було розроблено модуль «Зрозуміти, навчитися, взяти на себе», який окреслює показники сформованості підприємницької компетентності: розуміння того, як розвивати ідеї, керувати підприємствами, співпрацювати та реалізувати власний потенціал; здатність до творчості, новаторства та продукування ідей; наполегливість, лідерство, командна робота, здатність до вирішення проблем і подолання невдач; готовність до прийняття відповідальності, усвідомлений прорахунок ризиків, викликів, можливостей, успіхів (Cedefop, 2023).

Державна програма навчання підприємству в *Італії* витлумачує підприємництво досить широко і сфокусована на формування готовності до створення власного бізнесу. Потрактовування підприємницької компетентності в Італії варіюється від ключової компетентності для створення бізнесу до формування готовності працевлаштування. Навчальна програма «Навчаємось підприємству» («Educazione all'Imprenditorialità») розрахована на всі рівні освіти і включає такі змістові модулі: можливості («Форми і можливості підприємства»); цінності («Ідея покоління, контекст, соціальні потреби»); створення бізнесу («Ідеї для створення підприємства, ресурси та компетентності») (Italy. Ministry of Education, University and Research, 2018).

Національний план дій з навчання підприємству в *Австрії* спрямований на створення перспективного суспільства до 2025 р. План дій передбачає: 1) культивування розвитку підприємницької компетентності, що забезпечить в майбутньому можливість впоратися з викликами суспільства; 2) інтеграцію освіти сталого та соціального підприємництва в навчальні програми на засадах міждисциплінарного підходу та застосування сучасних цифрових ресурсів;

3) залучення навчальних закладів, підприємств, організацій, громадських об'єднань та фізичних осіб для підтримки здійснення підприємницьких ідей; 4) виявлення та розвиток потенціалу здобувачів освіти, дорослих та викладачів; 5) забезпечення якості професійної підготовки шляхом сталого планування, реалізації та оцінки процесів, що підтримуються стабільними партнерствами та мережами (Cedefop, 2023).

Австрійська програма навчання підприємництва базується на Рамці підприємницької компетентності: EntreComp (EntreComp: Framework of Entrepreneurial Competence, 2016) і доступна на національному та інституціональному рівнях. Центр «Імпульс» спільно з організацією «Ініціатива ІФТЕ» розробили австрійську нормативну програму навчання підприємництва, яка включає три основні змістові модулі: розвиток ідей (ставлення та визнання можливостей); реалізація ідей (організація та спільна робота); сталість мислення (діяти, орієнтованість на майбутнє та азбука фінансів). Ротарі клуб Кіцбюель (Rotary Club Kitzbühel, Austria) виступив з ініціативною програмою навчання підприємництва «Продовжуйте рости» («Keep Growin»), де здобувачі освіти мають можливість розвивати власні підприємницькі ідеї щодо заснування чи розвитку власного бізнесу та отримати підтримку від коучів і наставників Ротарі Клубу (Rotary Club Kitzbühel), розвиваючи підприємницьке мислення, здатність до впровадження інновацій; визначаючи шляхи забезпечення сталого розвитку бізнесу (Cedefop, 2023).

Позиція Іспанії викладена у Законі про освіту 2020 р. (LOMLOE) (Spain, Ministry of the Presidency Relations with the Cortes and Democratic Memory, 2020), де наголошується на ідентифікації можливостей і створення цінностей як ключових елементів підприємницької компетентності. Закон про освіту (LOMLOE) трактує підприємницьку компетентність як здатність діяти відповідно до можливостей та ідей, створюючи соціальні, культурні або економічні цінності для інших (Spain, Ministry of the Presidency, Relations with the Cortes and Democratic Memory, 2020).

Проаналізувавши національні програми навчання підприємництва в країнах ЄС, можна зробити висновок, що держави-члени для розроблення освітніх програм посилаються на Європейські рамки: Європейську довідкову рамку ключових компетентностей для навчання впродовж життя (EU key competences framework, 2016, 2018) та Рамку підприємницької компетентності: EntreComp (EntreComp: Framework of Entrepreneurial Competence, 2016). Незважаючи на розмаїття трактувань підприємницької компетентності та посилання на різні нормативні документи, країни-члени все ж погоджуються, що формування підприємницької компетентності в сучасних умовах є життєво необхідною інтегрованою здатністю як для населення в цілому, так і для підготовки майбутніх фахівців.

Інституціональний рівень реалізації ідей підприємництва в змісті освітніх програм підготовки фахівців у закладах вищої освіти країн-членів ЄС (Австрії, Фінляндії, Франції, Швеції, Іспанії, Хорватії, Італії, Латвії) характеризується інтроверсифікаційним та екстраверсифікаційним напрямками партнерської взаємодії між державою, провайдерами освіти та бізнес-установами, що сфокусовані на модернізацію освітньо-професійних програм підготовки фахівців різних галузей через включення підприємницького складника в їх зміст.

Модернізація змістово-цільових та компетентісно-функціональних складників освітньо-професійних програм шляхом формування підприємницької компетентності як цільової характеристики підготовки фахівців в країнах ЄС (Австрії, Фінляндії, Франції, Швеції, Іспанії, Хорватії, Італії, Латвії) передбачає налагодження партнерської взаємодії між ключовими її учасниками: державою, роботодавцями, провайдерами освіти, викладачами/тренерами, здобувачами освіти та іншими зацікавленими сторонами, такими, як торгові палати, агентства підтримки відкриття бізнесу та

дослідницькі центри. Партнери-учасники виконують певні зобов'язання в проектуванні таких ключових процесів, як програмотворення, підготовка викладачів, забезпечення процесів викладання, навчання та оцінювання результатів навчання, створення інноваційних навчальних середовищ з облаштуванням сучасних цифрових технологій та залученням основних фінансових та нематеріальних активів та ресурсів, що інноватизує вищу освіту країн ЄС і визначає механізм функціонування між *екстраверсифікаційним та інтроверсифікаційним напрямками навчання підприємництва* в закладах вищої освіти країн ЄС.

Екстраверсифікаційний напрям навчання підприємництва в закладах вищої освіти країн ЄС (Австрії, Фінляндії, Франції, Швеції, Іспанії, Хорватії, Італії, Латвії) окреслює функціональні ролі надавача освітніх послуг і тип взаємодії з іншими зацікавленими сторонами в закладі освіти щодо формування підприємницької компетентності здобувачів освіти. Залучення зацікавлених сторін до партнерства є надзвичайно важливим для формування підприємницької компетентності в закладах освіти в Європейських країнах. Дослідження Cedefop виявило, що провайдери освіти в Європі намагаються налагоджувати партнерство з компаніями, місцевими та регіональними органами влади, стейкхолдерами, що активно залучаються до модернізації освітніх програм, співпрацюють з організаціями, що надають підтримку і консультації щодо відкриття бізнесу тощо. Зокрема, залучення до сертифікації програм з навчання підприємництва (наприклад, в Австрії та Іспанії) відіграє важливу роль у мотивації зацікавлених сторін та стимулюють більш системно долучатися до формування підприємницької компетентності в закладах вищої освіти (Cedefop, 2023).

Провайдери освіти в Європі мають хороші можливості для виявлення підприємницького потенціалу здобувачів освіти і допомагають їм у розвитку ідей. Зокрема, в університетах Іспанії (*Університет Наварри*) та Фінляндії (*Гельсінський університет*) створені власні інкубаційні підрозділи, які обслуговують потреби здобувачів освіти, випускників і навіть членів місцевої громади, фізичних осіб та забезпечують індивідуальний супровід у реалізації ідей та перспективних бізнес-проектів. Також є провайдери, які співпрацюють із зовнішніми стартап-організаціями. Крім того, викладачі та наставники закладів освіти залучають здобувачів до практичного підприємництва, шляхом створення міні-компаній, студентських кооперативів, віртуальних підприємств; проходження різних видів практик; участі в бізнес-змаганнях, хакатонах, проєктах, що фінансуються ЄС, що також стимулює формування підприємницької компетентності.

Інтроверсифікаційний напрям навчання підприємництва у закладах вищої освіти країн ЄС (Австрії, Фінляндії, Франції, Швеції, Іспанії, Хорватії, Італії, Латвії) характеризується окресленням стратегічних та організаційно-педагогічних рішень та дій в закладах вищої освіти щодо реалізації ідей підприємництва в змісті освітніх програм підготовки фахівців різних галузей. Стратегічними орієнтирами освітніх програм підготовки фахівців різних галузей, що включають підприємницький складник, є «виховання почуття власної гідності та впевненості; зорієнтованість на таланти та креативність людини; формування підприємницької компетентності, що забезпечить здобувачам освіти розширення перспектив навчання як у закладі освіти, так і поза його межами (UNESCO, UNEVOC, 2020).

Іспанія має значний прогрес у програмах формування підприємницької компетентності здобувачів у закладах вищої освіти. Навчальна програма «Empren» є однією з програм, що спрямована на сприяння підприємницьким ініціативам у державних закладах вищої освіти. Програма зорієнтована на формування підприємницької компетентності шляхом залучення зацікавлених сторін, участі в спільних проєктах та сприянні творчому підприємництву. Навчальна програма

«Empren» спроектована і узгоджена з регіональною нормативно-законодавчою базою: Планом дій для трансформації економічної моделі Валенсії 2027 (Department of Treasury and Economy), Стратегічним планом підприємництва Валенсійського співтовариства на 2019–23 рр. (Strategic entrepreneurship plan of the Valencian Community 2019–23) та планом підприємництва Головного управління професійної підготовки та навчання (Entrepreneurship plan of the General Directorate of Vocational Training and Special Regime Education). Сформованість підприємницької компетентності в університетах Іспанії (Вальядолідський університет, Мадридський університет Комплутенсе та інші) вважається показником здатності студентів оцінювати власні потреби та можливості, виявляти свої сильні та слабкі сторони, генерувати інноваційні рішення за допомогою стратегічного планування та формування готовності управління проектами (Spain. Ministry of the Presidency, Relations with the Cortes and Democratic Memory, 2020).

Організація «IAL FVG» у співпраці із закладами вищої освіти *Італії* пропонують 40-годинний курс «Підприємництво – екологічна та соціальна стійкість: принципи циркулярної економіки» (Entrepreneurship – environmental and social sustainability: principles of circular economy). Маючи значний досвід у сфері підприємництва та освіти дорослих, організація «IAL FVG» є активним центром регіональних і національних мереж, пов'язаних з дослідженнями та розробками та бізнес-інноваційним сектором. Завдяки своїй освітній та консалтинговій діяльності «IAL FVG» бере активну участь в аналізі та ідентифікації стратегій щодо якості освіти та кваліфікацій у співпраці з різними університетами Італії, державними та соціальними партнерами (в контексті Лісабонського та Гетеборзького процесу та Рамок кваліфікацій у Європі). Італійська навчальна програма навчання підприємництва пропонує майже 500 видів викладання та навчання. Програма включає п'ять розділів і прогнозує такі результати навчання: як: здатність розуміти форми та можливості ведення бізнесу; здатність генерувати ідеї з контексту та соціальних потреб; готовність перетворити ідею на бізнес з урахуванням наявних ресурсів і компетенцій; готовність керувати підприємством (Cedefop, 2023).

Слід зауважити, що спеціальності, навіть не пов'язані з комерцією, часто передбачають формування підприємницької компетентності в своїх освітніх програмах. Наприклад, курс для гуманітарних спеціальностей «Підприємництво» в *Австрії* (Віденський університет, Факультет філософії та освіти) передбачає вивчення ринку/галузі, знання основ управління; особливостей надання та виконання продуктів і послуг; розуміння процесів оперативного планування, специфіки створення стартапу/бізнесу; і зорієнтована на формування підприємницького мислення та здатності до управління людськими ресурсами та тощо (Cedefop, 2023).

В *Іспанії, Хорватії, Латвії та Швеції* освітньо-професійні програми підготовки фахівців різних галузей у закладах вищої освіти включають більш ніж один конкретний навчальний курс, що передбачає формування підприємницької компетентності. Фокус навчання підприємництва в процесі професійної підготовки зосереджено на отримання як фундаментальних знань про підприємництво, так і визначення можливостей створення бізнесу та формування управлінських якостей. Наприклад, *Швеція* пропонує програму «Підприємництво», яка включає 100 кредитів, що є обов'язковою для таких освітньо-професійних програм, як «Дизайн», «Психологія», «Продажі та послуги», «Готельно-туристична справа», «Землепорядкування», «Кібербезпека» та інші. Представлена навчальна програма зорієнтована на усвідомлення значущості підприємництва для окремих осіб, організацій, компаній та суспільства; спрямована на розвиток здатності трансформувати ідеї в практичні та цілеспрямовані заходи щодо запуску проекту або змодельованого бізнесу; спрямована на формування готовності реалізувати, презентувати та оцінювати проект або вести змодельований бізнес;

забезпечити знання того, як ідеї та продукти захищені законом (авторським правом) та знання інших нормативних актів сучасного підприємництва (Cedefop, 2023).

Програма «Підприємництво і управління бізнесом» («Entrepreneurship and business management») (Стокгольмський університет, Швеція) включає 100 кредитів і передбачає набуття знань різних типів компаній та вивчення умов їх функціонування на рівні законодавства; аналіз умов, що впливають на операції компанії; знання, як створити та керувати компаніями та як різні функції всередині компанії працюють разом, щоб реалізувати бізнес-ідею; знання бізнес-концепцій, методів, теорій і моделей та вміння їх застосовувати; здатність керувати процесами та втілювати ідеї; здатність теоретичні знання застосовувати в практичній та цілеспрямованій діяльності; уміння оцінювати робочі процеси та результати (Cedefop, 2023).

В Іспанії, Латвії, Фінляндії, Хорватії функціонують освітньо-професійні програми підготовки фахівців різних галузей, що включають обов'язкові модулі в змісті навчальних курсів і тим самим забезпечують формування підприємницької компетентності. Незалежно від професійної галузі, в межах якої функціонує освітня програма, результати навчання за освітніми програмами часто сфокусовані на виявленні можливостей і створення бізнесу. Зокрема, навчання підприємництва в закладах вищої освіти Фінляндії (Гельсінський університет, Університет Аалто, Університет Турку та інших) зорієнтоване на виховання позитивного ставлення до підприємницької діяльності, розвиток підприємницьких здатностей, активізацію інноваційного потенціалу, мотивацію до створення нового бізнесу на засадах наукових досліджень (Finland. National Agency for Education, 2022).

Навчальна програма з підприємництва в закладах вищої освіти Хорватії (Сплітський університет) сфокусована на розвиток підприємницького мислення, формування готовності управління ризиками, здатності до критичного аналізу кар'єрних можливостей, мотивацію до підприємницьких дій та розвиток фінансової грамотності (Croatia. Ministry of Science and Education, 2020).

Таким чином, інституціональний рівень реалізації ідей підприємництва у змісті освітніх програм підготовки фахівців у закладах вищої освіти країн-членів ЄС характеризується екстраверсифікаційним та інтроверсифікаційним напрямками навчання підприємництва в країнах ЄС, що інтегруються шляхом продуктивного партнерства між державою (нормативне регулювання освітньої політики, розроблення навчальних програм та інших інструментів, що впливають на формування підприємницької компетентності); провайдерами освіти та бізнес-установами (формування підприємницької компетентності, систематичне і узгоджене партнерство із зовнішніми зацікавленими сторонами; викладання, навчання та оцінка успішності здобувачів освіти (процес реалізації навчальної програми з використанням відповідних методів і засобів навчання та оцінювання; взаємодія між викладачами/тренерами та здобувачами освіти).

Але, незважаючи на всі переваги, заклади вищої освіти в Європейських країнах стикаються з проблемою узгодження освітніх цілей і дій щодо реалізації ідей підприємництва в змісті освітніх програм підготовки фахівців різних галузей. Аналіз наукових досліджень та звітів Європейського центру професійного розвитку та навчання (Cedefop, 2023), який є довідковим центром Європейського Союзу для професійної освіти та навчання, навичок та кваліфікації, дає можливість визначити та окреслити наявні проблеми реалізації ідей підприємництва в змісті освітніх програм підготовки фахівців у країнах ЄС (Австрії, Фінляндії, Франції, Швеції, Іспанії, Хорватії, Італії, Латвії), зокрема:

- формування підприємницької компетентності в процесі підготовки фахівців різних галузей у закладах вищої освіти країн ЄС вимагає значних

методологічних змін у викладанні та навчанні, зорієнтованих на модернізацію освітньо-професійних програм та перепланування освітнього середовища;

- підвищення мотивації викладачів до реалізації ідей підприємництва в навчальних курсах на засадах міждисциплінарного підходу;
- створення більшої кількості інноваційно-обладнаних, відкритих навчальних середовищ різної конфігурації з можливістю застосування в них цифрових технологій та залучення провідних підприємців бізнес-установ до гостьових лекцій;
- фінансування та підтримка функціонування інноваційних лабораторій у закладах вищої освіти країн-членів ЄС, а також проведення занять на підприємствах, що сприятиме формуванню підприємницької компетентності здобувачів освіти;
- налагодження систематичного і продуктивного партнерства між державами ЄС, провайдерами освіти, бізнес-установами та іншими зацікавленими сторонами на міжнародному рівні.

ВИСНОВКИ

Теоретичний аналіз нормативно-законодавчих документів Європейського Союзу, сучасних наукових здобутків та матеріалів організаційного забезпечення навчання підприємництва в країнах-членах ЄС (Австрії, Фінляндії, Франції, Швеції, Іспанії, Хорватії, Італії, Латвії) дозволив нам систематизувати та охарактеризувати процес становлення та реалізації ідей підприємництва в змісті освітніх програм підготовки фахівців на загальноєвропейському, національному та інституціональному рівнях.

Загальноєвропейський рівень характеризується поступовим розвитком євроінтеграційного процесу, який визначив відповідний напрям освітньої політики ЄС щодо навчання підприємництва в закладах освіти та нормативно-регламентованою сукупністю послідовно здійснюваних ініціатив та дій щодо розроблення рекомендаційних документів, що презентують тлумачення підприємницької компетентності на рівні ЄС та регулюють створення загальноєвропейської структури забезпечення та координації цілей і результатів навчання підприємництва на рівні ЄС.

Національний рівень навчання підприємництва базується на засадах загальноєвропейської освітньої політики і включає низку стратегій, планів дій та законодавчих актів, розроблених державними органами для адаптації цього процесу в конкретній країні (стратегічно-регулятивне забезпечення), і передбачає визначення стратегічно-цільових орієнтирів та проведення організаційних заходів, що активізують мотивацію здобувачів освіти до самореалізації в підприємницькому векторі професійної діяльності; розроблення освітніх програм; залучення зацікавлених сторін; підтримку провайдерів освіти, здобувачів освіти та випускників у створенні власного бізнесу, консультування та надання індивідуальних рекомендацій (організаційно-змістове забезпечення).

Інституціональний рівень характеризується інтеграцією екстраверсифікаційного та інтроверсифікаційного напрямів навчання підприємництва в закладах вищої освіти країн ЄС, що корелюють визначення стратегічних та організаційно-педагогічних рішень та дій в закладах вищої освіти щодо реалізації ідей підприємництва в змісті освітніх програм підготовки фахівців різних галузей шляхом продуктивного партнерства між державою (нормативне регулювання освітньої політики, розроблення навчальних програм у закладах вищої освіти); провайдерами освіти та бізнес-установами (узгоджене партнерство із зовнішніми зацікавленими сторонами; викладання, навчання та оцінка успішності здобувачів освіти; розроблення відповідних методів і засобів навчання та оцінювання).

Модернізація змістово-цільових та компетентісно-функціональних складників освітньо-професійних програм шляхом формування підприємницької компетентності як цільової характеристики підготовки фахівців у країнах ЄС (Австрії, Фінляндії, Франції, Швеції, Іспанії, Хорватії, Італії, Латвії) сприяє формуванню відповідних підприємницьких якостей та цінностей, які допомагають здобувачам освіти розширити перспективи професійної самореалізації, шляхом вибору нових ролевих стратегій, забезпечуючи економічне зростання та конкурентоспроможність у майбутньому.

Основними проблемами реалізації ідей підприємництва в змісті освітніх програм підготовки фахівців у країнах ЄС (Австрії, Фінляндії, Франції, Швеції, Іспанії, Хорватії, Італії, Латвії) виступають: відсутність розроблених та обґрунтованих концептуально-методологічних засад формування підприємницької компетентності фахівців різних галузей; невмотивованість викладачів щодо реалізації ідей підприємництва в навчальних курсах на засадах міждисциплінарного підходу; недостатня кількість інноваційно-обладнаних, відкритих навчальних середовищ різної конфігурації; недостатність фінансування та підтримки функціонування інноваційних лабораторій у закладах вищої освіти країн-членів ЄС; відсутність рекомендацій та роз'яснень щодо налагодження та регулювання систематичного і продуктивного партнерства між провайдерами освіти, бізнес-установами та іншими зацікавленими сторонами на міжнародному рівні.

Перспективним напрямком наших подальших досліджень є розроблення шляхів імплементації європейського досвіду реалізації ідей підприємництва в змісті освітніх програм підготовки фахівців різних галузей в Україні на нормативно-правовому, організаційному та змістово-методичному рівнях.

References

- Alexiadou, N. (2007). The Europeanisation of Education Policy: Researching Changing Governance and 'New' Modes of Coordination. *Research in Comparative and International Education*, 2 (2), 102–116. <https://doi.org/10.2304/rcie.2007.2.2.102>
- Augeri, J. and Kajita, S. (2017). Trends and Outcomes of the Innovative Physical Learning Spaces: An International Comparative Approach. *Information Processing Society of Japan*, 42, 263–270.
- Baartman, L. K. J., Bastiaens, Th. J., Kirschner, P. A., van der Vleuten, C. P. M. (2007). Evaluating assessment quality in competence-based education: A Qualitative comparison of two frameworks. *Educational Research Review*, 2 (2), 114–129. <https://doi.org/10.1016/j.edurev.2007.06.001>
- Bacigalupo, M. (2022). Competence frameworks as orienteering tools. *Revista Interuniversitaria de Investigación en Tecnología Educativa*, 12, 20–33. <https://doi.org/10.6018/riite.523261>
- Balan, P.; Maritz, A. and McKinlay, M. (2018). A structured method for innovating in entrepreneurship pedagogies. *Education+ Training*, 60 (7/8), 819–840. <https://doi.org/10.1108/ET-05-2017-0064>
- Biggs, J.; Tang, C. and Kennedy, G. (2022). *Teaching for Quality Learning at University*. Fifth edition. Open University Press, McGraw Hill. <https://www.researchgate.net/publication/215915395>
- Brush, C. G. (2014). Exploring the concept of an entrepreneurship education ecosystem. *Innovative Pathways for University Entrepreneurship in the 21st Century*. In: *Advances in the Study of Entrepreneurship, Innovation and Economic Growth*, 24, 25–39. <https://doi.org/10.1108/S1048-473620140000024000>
- Cedefop (2023). *Entrepreneurship competence in vocational education and training in Europe Synthesis report*. Cedefop research paper. Publications Office of the European Union. <https://www.cedefop.europa.eu/en/publications/5588/>
- Council of the European Union (2015). *Riga conclusions (2015) on a new set of medium-term deliverables in the field of VET for the period 2015–2020, as a result of the review of short-term deliverables defined in the 2020 Bruges Communiqué*. <https://education.ec.europa.eu/document/riga-conclusions-2015/>
- Council of the European Union (2018). Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning (Text with EEA relevance.). *Official Journal of the European Union*, 189, 1–13. <https://eur-lex.europa.eu/legal>
- Council of the European Union (2020a). Council Recommendation of 24 November 2020 on vocational education and training (VET) for sustainable competitiveness, social fairness and resilience. *Official Journal of the European Union*, 417, 1–16. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content//>

- Council of the European Union (2020b). *Osnabrück Declaration on vocational education and training as an enabler of recovery and just transitions to digital and green economies*. https://www.cedefop.europa.eu/files/osnabrueck_declaration_eu2020.pdf
- Croatia. Ministry of Science and Education (2020). *Curriculum reform in Croatia: monitoring and evaluation: report for the technical support to the implementation of comprehensive curricular reform in Croatia*. <https://mzo.gov.hr/en/>
- European Commission (2003). *Green paper: entrepreneurship in Europe*. https://ec.europa.eu/invest-in-research/pdf/download_en/entrepreneurship_europe.pdf
- EntreComp (2016). *Framework of Entrepreneurial Competence*. *EntreComp*. <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC101581>
- EntreComp (2020). *Framework of Entrepreneurial Competence*. *EntreComp: at Work*. https://entre-comp.eu/read_news.php?id_news=7&lang=EN&activo/
- European Commission (2006). *The Oslo agenda for entrepreneurship education in Europe*. https://www.gvpartners.com/web/pdf/EC_Oslo_Agenda.pdf
- European Commission (2008). *Think Small First, A Small Business Act for Europe*. Publications Office. <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/a-small-business-act-for-european-smes.html>
- European Commission (2010). *Towards greater cooperation and coherence in entrepreneurship education. Report and evaluation of the pilot Action High Level Reflection Panels on Entrepreneurship Education initiated by DG Enterprise and Industry and DG Education and Culture*. <https://docplayer.net/13314512-Towards-greater-cooperation-and-coherence-in-entrepreneurship-education.html>
- European Commission (2012). *Rethinking education: investing in skills for better socio-economic outcomes*. <https://www.cedefop.europa.eu/en/content/rethinking-education-investing-skills-better-socio-economic-outcomes/>
- European Commission (2013a). *Entrepreneurship 2020 action plan: reigniting the entrepreneurial spirit in Europe*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52013IP0512&from=NL/>
- European Commission (2013b). *Entrepreneurship education: a guide for educators*. Publications Office. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/02bd63f7-291f-4665-b13a-24f9ad3d634b/language-en/>
- Recommendation of The European Parliament and of the Council of 18 December 2006 on key competences for lifelong learning (2006). *Official Journal of the European Union*, 1–9. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:394:0010:0018:en:PDF>
- European Parliament and European Council (2006). Recommendation of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 on key competences for lifelong learning. *Official Journal of the European Union*, 394, 10–18. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32006H0962/>
- Finland. National Agency for Education (2022a). *Quality strategy for vocational education and training (VET)*. <https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/Education%20in%20Finland%20-%202022.pdf/>
- Finland. National Agency for Education (2022b). *Vocational training e-requirements*. <https://www.oph.fi/en>
- France. compétences (2022a). *RNCP34353: Chef d'entreprise, développeur de PME*. https://www.francecompetences.fr/app/uploads/2023/06/Rapport-dactivite-2022_Vdigitale.pdf
- France. Ministry of National Education, Youth and Sports (2022). *Les acteurs de la relation école-entreprise [Actors of the school-company relationship]*. <https://www.crunchbase.com/organization/ministry-of-national-education-youth-and-sports>
- Garritzmann, J. L.; Röth, L. and Kleider, H. (2021). Policy-making in multi-level systems: Ideology, authority, and education. *Comparative Political Studies*, 54 (12), 2155–2190. <https://doi.org/10.1177/0010414021997499>
- Gibb, A. (2008). Entrepreneurship and enterprise education in schools and colleges: Insights from UK practice. *International Journal of Entrepreneurship Education*, 6 (2), 101–144.
- Hägg, G. and Gabriëlsson, J. (2020). A systematic literature review of the evolution of pedagogy in entrepreneurial education research. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour and Research*, 26 (5), 826–861. <https://doi.org/10.1108/IJEBR-04-2018-0272>
- Higgins, D.; Smith, K. and Mirza, M. (2013). Entrepreneurial education: reflexive approaches to entrepreneurial learning in practice. *Journal of Entrepreneurship*, 22 (2), 135–160. <http://dx.doi.org/10.1177/0971355713490619>
- Hoppe, M.; Westerberg, M. and Leffler, E. (2017). Educational approaches to entrepreneurship in higher education: A view from the Swedish horizon. *Education + Training*, 59 (7/8), 751–767. <https://doi.org/10.1108/ET-12-2016-0177>
- Hoque, E. (2016). Teaching approaches, methods, and techniques. International Conference on Language education and Research. https://www.researchgate.net/publication/315836577_Teaching_Approaches_Methods_and_Techniques-Enamul_Hoque

- Italy. Ministry of Education, University and Research (2018b). *Promozione di un percorso di Educazione all'imprenditorialità nelle scuole di II grado Statali e Paritarie in Italia e all'estero* [Promotion of an entrepreneurship education course in state and private secondary schools in Italy and abroad]. <https://seas-era.eu/np4/48/>
- Komarkova, I., Gagliardi, D., Conrads J., Collado, A. (2015). *Entrepreneurship competence: an overview of existing concepts, policies and initiatives: Final report*. Publications Office of the European Union. <https://ideas.repec.org/p/ipt/iptwpa/jrc96531.html>
- Regele, M. and Neck, H. M. (2012). The entrepreneurship education subecosystem in the United States: opportunities to increase entrepreneurial activity. *Journal of Business and Entrepreneurship*, 23 (2), 25–47.
- Spain. Ministry of the Presidency, Relations with the Cortes and Democratic Memory (2020). Ley Orgánica 3/2020, de 29 de diciembre, por la que se modifica la Ley Orgánica 2/2006, de 3 de mayo, de Educación [Organic Law 3/2020, of 29 December, which amends Organic Law 2/2006, of 3 May, on Education]. *Boletín Oficial del Estado* [Spanish Official Gazette], 122868–122953. <https://www.lamoncloa.gob.es/lang/en/espana/spanishinstitutions/Paginas/index.aspx>
- Starck, S. (2017). Formation à l'entrepreneuriat dans le secondaire français: quelles réalités politiques, du supranational au local? [Entrepreneurship training in French secondary schools: what political realities, from the supranational to the local?]. *Formation emploi. Revue française de sciences sociales*, 140, 127–145. <https://doi.org/10.4000/formationemploi.5240>
- UNESCO and UNEVOC (2020). *Entrepreneurial learning for TVET institutions. A practical guide*. https://unevoc.unesco.org/pub/entrepreneurial_learning_guide_en.pdf

Стаття надійшла до редакції 1.02.2024

Прийнято до друку 21.03.2024

IMPLEMENTATION OF ENTREPRENEURSHIP IDEAS IN EDUCATIONAL PROGRAMS FOR THE TRAINING OF SPECIALISTS: THE EUROPEAN EXPERIENCE

Olena Tadeush

<https://orcid.org/0000-0002-6373-4891>

PhD in Pedagogy, Associate Professor,
Associate Professor of Department of Educology and
Psychological and Pedagogical Sciences,
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University,
18/2 I. Shamo blvd, 02000 Kiev, Ukraine,
o.tadeush@kubg.edu.ua

The article analyzes the experience of implementing entrepreneurship ideas in the content of educational programs for training specialists in the countries of the European Union (Austria, Finland, France, Sweden, Spain, Croatia, Italy, Latvia) at the pan-European, national and institutional levels. The pan-European level provides for the orientation of EU educational policy regarding the development of regulatory documents and recommendations on initiatives that regulate the creation of a pan-European structure to ensure and coordinate the goals and results of entrepreneurial education at the EU level. The national level includes a number of strategies, plans, actions, and legislative acts developed by state bodies to adapt the process of entrepreneurship education in a specific country and involves the design of strategic and target orientations and the implementation of organizational measures that activate the motivation of the country's citizens for self-realization in the entrepreneurial vector of professional activity. The institutional level is revealed through the integration of extroverted and introverted directions of entrepreneurial education in higher educational institutions of EU countries, which determine strategic, organizational, and pedagogical decisions and actions in higher educational institutions regarding the introduction of entrepreneurship ideas into the content of specialist training through a productive partnership between: the state, educational institutions and business institutions. The main problems of the implementation of entrepreneurship ideas in the content of educational programs for the training of specialists in the EU countries are highlighted: the lack of conceptual and methodological foundations for the formation of entrepreneurial competence of specialists in various industries; lack of motivation of teachers regarding the implementation of entrepreneurship ideas in educational courses based on an interdisciplinary approach; underfunding of innovative laboratories in higher education institutions of EU member states;

unsettled mechanisms of partnership relations between education providers, business institutions and other interested parties at the international level.

Keywords: *entrepreneurship, entrepreneurial competence, training of specialists, European experience, partnership.*